

Ik zie je niet ... maar wel graag

Contactbreuk tussen ouder en kind na scheiding

Bastaits, K., & Pasteels, I. (2021) • Politeia, 239 pp.

Lieve Cottyn •

Dit boek bundelt de resultaten van een meerjarig onderzoek, uitgevoerd door het Expertisecentrum Social Work Research van Hogeschool PXL, naar contactbreuk tussen ouders en kinderen na scheiding. Het boek ambieert een bredere kijk te schetsen op contactbreuk omdat, volgens Bastaits en Pasteels, 'een contactbreuk tussen ouders en kinderen een complexe problematiek betreft die vanuit een familiesysteemperspectief benaderd moet worden, veeleer dan (vanuit) een lineair concept' (p. 20). Er wordt niet nader gespecificeerd wat bedoeld wordt met 'een lineair concept' en wat de meerwaarde is van 'een familiesysteemperspectief'. Uit het vervolg kan ik opmaken dat de auteurs bedoelen om contactbreuk op een veelzijdige, wederzijds relationele manier te benaderen en niet op een polariserende manier; ze gaan niet op zoek naar een schuldige en een slachtoffer en denken niet in termen van een goede en een slechte ouder. Met hun onderzoek willen de auteurs 'de kijk op contactbreuk na scheiding verbreden en vertrekken vanuit contactbreuk als geheel, de mogelijke redenen hiertoe en hoe vaak deze voorkomen' (p. 17). Ze sluiten zich hiermee aan bij andere auteurs die waarschuwen voor de vereenvoudiging van een complex probleem en pleiten 'voor een gelaagde en contextuele blik op deze problematiek' (p. 16). Met het concept 'contactbreuk als geheel' begrijp ik uit de tekst dat de auteurs rekening willen houden met een veelheid aan meespelende factoren, ook dat ze het volledige spectrum van contact-

-
- Klinisch psycholoog en systeemtheoretisch psychotherapeut, meer dan 30 jaar als stafmedewerker verbonden aan de Interactie-Academie, en momenteel nog als psychotherapeut en supervisor.
E-mail: lieve.cottyn@iaac.eu

breuk willen behandelen en zich niet beperken tot alleen de als ongewenst ervaren contactbreuken. In hun onderzoek willen ze rekening houden met de uiteenlopende perspectieven op contactbreuken, want een contactbreuk wordt door gezinsleden verschillend ervaren. Het feit dat een kind niet meer naar een ouder gaat, kan vanuit het perspectief van die ouder ongewenst zijn, maar vanuit het perspectief van de andere ouder gewenst. Ook kinderen kunnen een contactbreuk met een ouder als gewenst of ongewenst ervaren. In die uiteenlopende perspectieven en belevingen toont zich de complexiteit. Een contactbreuk kan goed of niet goed zijn voor het welzijn van een ouder en een kind. De auteurs stippen terecht aan dat, hoewel de wetgeving doorgaans inzet op het belang van kinderen om (evenveel) contact te hebben met beide ouders, het voor jeugd- en familierechters vaak moeilijk is om bij een contactbreuk tussen ouder en kind te ontrafelen in hoeverre herstel van persoonlijk contact met een ouder al dan niet in het belang van een kind is. Dit is een ingewikkelde kwestie waarbij volgens mij welzijnswerkers en hulpverleners vanuit hun opleidingsachtergrond en werkervaring met gezinsrelaties het best geplaatst zijn om een antwoord te vinden. De auteurs beloven met dit boek vernieuwende inzichten over contactbreuk, zowel voor hulpverleners als voor rechters. Ik ben benieuwd.

Hun onderzoek betreft een ‘multi-method’ studie die gebruikmaakt van zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksdata. Ze werken met drie onderzoeksvragen die de structuur van het boek uitmaken. De onderzoeksvragen worden beantwoord vanuit een ‘multi-actorperspectief’ waarmee bedoeld wordt: ‘met aandacht voor de visies van ouders, kinderen en hulpverleners’ (p. 21). Hun eerste vraag betreft de prevalentie en redenen van contactbreuk, een tweede vraag gaat over de context van een contactbreuk en een derde kijkt naar de werkzame factoren bij de aanpak van contactbreuk in de hulpverlening. Als hulpverlener die al vele jaren begaan is met de problematiek van complexe scheiding spreekt mij de derde vraag het meeste aan. Ik ben dat deel dan ook eerst gaan lezen. Maar voor een goede orde van deze bespreking laat ik de hoofdstukken hier chronologisch verschijnen.

Met betrekking tot contactbreuk maken de auteurs een concreet onderscheid tussen ‘nooit contact’ of ‘zelden contact’. Alleen wanneer een ouder en een kind elkaar nooit meer fysiek zien, spreken ze van ‘nooit contact’. Dit is voor

mij een interessante differentiëring, want hiermee krijgt de lezer direct de geïmpliciteerdheid te zien van de term contactbreuk. Contactbreuk is een begrip dat niet scherpomlijnd is. Wanneer het woord contactbreuk of ouderverstoting valt, lijkt het alsof het duidelijk is waarover het gaat terwijl dat niet het geval is. Het onderzoek licht een sluier op van dit complexe kantwerk van verschillende interpretaties en variaties. Zo krijgt de lezer bij de rubriek 'zelden contact' een verrassend verschil te zien tussen het perspectief van ouders en dat van kinderen. Voor de rapportering door ouders houdt 'zelden contact' in dat ze zes keer of minder per jaar hun kind zien. Voor kinderen daarentegen betekent 'zelden contact' minder dan één keer per maand. De auteurs hebben de keuze gemaakt om zich met het woord contact te beperken tot uitsluitend fysiek contact. Ze vermelden dat het mogelijk is dat er wel nog contact is via sociale media, telefoon of internet, maar dit wordt niet weergegeven in de cijfers. Mochten digitale contacten meetellen (wat in mijn werkervaring in bepaalde omstandigheden zeker betekenisvolle contacten zijn) zouden de cijfers van geen contact of contactbreuk dus nog lager liggen. Wat de prevalentie betreft, blijkt uit de antwoorden van de respondenten (vaders, moeders, kinderen) dat een contactbreuk tussen ouder en kind globaal genomen slechts een kleine groep treft. En dat een contactbreuk meer voorkomt bij (jong)volwassen kinderen dan bij kleine kinderen en meer tussen vader en kind dan tussen moeder en kind. De meest genoemde redenen voor een breuk zijn vreemding, ruzie en verwaterd contact.

Het deel over de context waarbinnen een contactbreuk zich afspeelt gaat over kenmerken van gezinstransities en van wat verschillende betrokkenen (respectievelijk vaders, moeders en kinderen) vanuit hun perspectief vertellen over de scheiding. De auteurs gaan hier met een vragenlijst op zoek naar kenmerken die betekenisvol zijn bij het optreden van een contactbreuk. Kenmerken die de revue passeren zijn onder andere leeftijd, het al dan niet hebben van een nieuwe partner (met of zonder kinderen), de geboorte van een nieuw kind, het opleidingsniveau van ouders, het al dan niet hebben van werk. De opsomming van al die feitelijke variabelen die kunnen meespelen doet mij als lezer duizelen. De statistische analyse ervan werpt voor mij geen nieuw licht op de zaak. Behalve dan opnieuw de constatering en bevestiging dat contactbreuk gevarieerd en ingewikkeld is en dat tal van kwantitatieve en feitelijke variabelen een rol kunnen spelen. Zo komt bijvoorbeeld naar voor dat de

komst van een nieuwe partner een rol speelt. Wanneer deze transitie door de andere ouder niet positief onthaald wordt, kan dit maken dat het kind partij kiest voor de ouder die het hier moeilijk mee heeft. Wel was ik aangenaam verast door antwoorden waarbij ouders aangeven dat ze onder invloed van een nieuwe partnerrelatie als het ware vergeten waren hun ouderrol adequaat op te nemen en op die manier hun kind tekort deden. Dit besef van eigen aandeel en het kind in het vizier hebben, fungeert volgens mij als een kenmerk dat contactbreuk kan voorkomen.

Het boek staat vol voorbeelden van antwoorden die ouders en kinderen op de vragen van de onderzoekers geven. Bij veel van die antwoorden springt bij mij onweerstaanbaar – als terugkerend kenmerk – het conflictpatroon in het oog. Ik raakte tijdens het lezen van dit boek nog meer overtuigd van het belang van een filter bij het luisteren naar (of lezen van) wat ouders en kinderen zeggen en doen. Zonder een richtinggever draait een hulpverlener bij die letterlijke antwoorden als een tol in het rond. Als lezer word ik minder gegrepen en overweldigd door de feitelijkheid van al die verhalen wanneer ik vanuit een metapositie naar terugkerende patronen kan kijken. Zo bestaat de hoofdtoon in de antwoorden uit ouders die tegen elkaar strijden, de ander zwart maken, het eigen gelijk willen halen. Ouders hebben hun ex-partner in het vizier, niet het kind. Doorheen de meeste antwoorden licht het patroon op van de ex-partner die het conflict continueert, terwijl men zelf geen zicht heeft op de eigen rol in het continuerend conflict. Vaders en moeders koesteren wrok en kunnen moeilijk loskomen van elkaar en van het voormalige gezin. Kenmerkend voor een conflictcontext is het gegeven dat een ouder zich slachtoffer voelt, bewijzen verzamelt van de eigen goede band met het kind en de andere ouder beschuldigd van geen goede zorg of misbruik. Wanneer ouders op die wijze spreken, verhoogt dit volgens mij het risico op contactbreuk. In de antwoorden van de kinderen komt opvallend naar voor dat zij, bij een contactbreuk met vader, eerder opgelucht zijn door de scheiding en boos zijn op hun vader, terwijl een contactbreuk met moeder eerder samenhangt met schuldgevoelens over de scheiding. Ik herken dit verschil niet direct uit mijn praktijkervaring. Ik denk dat dit verschil te maken kan hebben met de manier waarop de scheiding verlopen is of met een sociale consensus dat kinderen vooral een moeder nodig hebben. Uit de antwoorden blijkt ook dat een contactbreuk tussen een ouder en een kind zich vaak doorzet naar een con-

tactbreuk met de familie van die ouder. De auteurs besluiten dit deel over de context dat de manier waarop respondenten de scheidingsbeslissing ervaren hebben de banden kleurt met gezinsleden en familie en dat een ongewenste contactbreuk samengaat met een complexe gezinssituatie en een conflictueuze scheiding. Het onderzoek toont dat een contactbreuk zich niet afspeelt tussen twee personen maar tussen meerderen en niet bekeken kan worden als een op zich staand probleem. Een contactbreuk is ingebed in processen uit het verleden en heden. Deze inzichten uit onderzoek zijn herkenbaar en steunend voor hulpverleners die vertrouwd zijn met de problematiek.

Ouders die een contactbreuk met hun kind ervaren, doen veelvuldig beroep op hulpverlening. Met kwalitatieve diepte-interviews peilden de auteurs bij ouders naar hun ervaringen met hulpverleners en naar hoe ze de gekregen hulp beleefd hebben. Dit onderdeel van het onderzoeksopzet spreekt mij het meest aan: ik ben benieuwd naar wat wij als hulpverleners hieruit kunnen leren. De bevindingen vind ik zeer interessant; ze liggen in de lijn met wat ik in mijn praktijk van ouders hoor. De grootste klacht van de geïnterviewde ouders is dat het in de hulpverlening ontbreekt aan een duidelijke visie op contactbreuk en kennis over de aanpak van de problematiek. De meeste last ervaren ouders van de vooringenomenheid bij en het beschuldigd worden door hulpverleners. Dit maakt dat zij zich als ouders niet gehoord voelen. Ouders schrijven dit euvel toe aan de gewone kaders en aannames van waaruit de hulpverlening vertrekt. Volgens de respondenten zijn die klassieke aannames en gewoontes niet helpend voor de problematiek van complexe scheiding. Als onwerkzame aannames ervaren ouders vooral de nadruk die in de hulpverlening gelegd wordt op het moeten overeenkomen met de andere ouder en op de noodzaak van samen moeten communiceren. Ook de aanname dat kinderen zelf kunnen aangeven wat in hun belang is. Met deze aannames onderschatten hulpverleners de complexiteit van een conflictcontext. Als helpend ervaren ouders erkenning voor wat ze doormaken, voor hun last en pijn en steun voor hun ouderschap. Als belangrijkste doelen in het hulpverleningsproces halen ouders drie zaken naar voor waarop hulpverleners zouden moeten inzetten: het respecteren van de verschillen tussen ouders; het toelating geven aan een kind om beide ouders graag te zien; de rol van het netwerk. Finaal wensen deze ouders niet zozeer te werken naar een gelijke verdeling van het aantal verblijfsdagen, maar naar erkenning voor hun rol als

ouder en een plaats te krijgen in het leven van hun kind. Zolang contactherstel niet mogelijk is, willen zij leren op afstand betrokken te blijven en hierin gesteund te worden, zeker in het geval van het uitblijven van een reactie van het kind. Deze meningen van ouders vormen volgens mij essentiële bakens en houvasten voor de aanpak van hulpverleners. Ik verwachtte dat vervolgens ook kinderen gevraagd zou worden naar hun ervaringen met hulpverlening. Dat is niet gebeurd. Spijtig, want ik was daar wel benieuwd naar. De auteurs vermelden niet waarom het kindperspectief niet aan bod komt.

Het volgende deel van het boek wordt besteed aan de aanpak van contactbreuk in de hulpverlening. De auteurs laten hulpverleners aan het woord om op zoek te gaan naar werkzame factoren. Helaas worden hun antwoorden niet verbonden en samengelegd met wat ouders werkzame factoren vinden. Ze deden diepte-interviews met professionals van verschillende organisaties. Uit analyse van de gegevens delen de auteurs de hulpverleningsaanpak op in 'vier fasen' die als volgt genoemd worden: spelregels van de hulpverlening bespreken en vastleggen; op en tot verhaal komen; psycho-educatie; contactherstel beogen. Ik ben verwonderd dat in deze analyse geen rekening meer gehouden wordt met de opmerkingen en bezwaren van de ouders. In mijn lezing onderscheidt de aanpak uit de bevraging van hulpverleners zich niet van de gewone hulpverleningskaders en richt ze zich niet specifiek op hoogconflictsituaties. Daarvoor cirkelt ze te veel om het probleem (van het conflict) heen. Ik herken in de concrete antwoorden van hulpverleners elementen waarbij de ouders aangeven dat ze weerstand en conflict oproepen, zoals bijvoorbeeld beschuldiging, weinig wederzijdsheid en veel eenrichtingsverkeer. Zoals bij de eerste fase het eenzijdig opleggen van spelregels en dreigen met bestraffing als hiervan afgeweken wordt. Bij het luisteren naar de verhalen pleiten hulpverleners om dat met 'een neutrale hulpverleningshouding' te doen wat betekent dat ze aan ouders zeggen: 'Wij kiezen geen partij of wij hebben geen (mening) ...' (p. 174) en: 'Wat er hier wordt verteld, gaan wij transparant doorgeven aan de andere ouder' (p. 171). In mijn werkervaring leidt een neutrale opstelling in een conflictcontext tot complicaties en het aanzwengelen van conflict. Zonder stelling nemen en een duidelijke visie blijven uitspraken betekenisloos en dat wekt wrevel. Een duidelijk standpunt innemen om zelf als hulpverlener niets te doen wat het conflictpatroon versterkt is daarbij belangrijk en zorgvuldig reflecteren over welke informatie aan wie doorgegeven wordt is nog meer van

tel in een conflictcontext. Wat ik mis in deze bevraging is met welke probleemvisies hulpverleners werken en met welke aannames over wat ouders en kinderen nodig hebben om verder te kunnen. Nu blijven deze visies en aannames impliciet. Wel zeer boeiend en herkenbaar vind ik dan weer de paragraaf met het oplijsten van dilemma's die hulpverleners ervaren bij de implementatie van een hulpverleningstraject. Daarin sommen de auteurs acht vraagstellingen op waarmee hulpverleners bij hun opdracht geconfronteerd worden en waar ze een keuze moeten maken: het al dan niet samenbrengen van beide ouders, al dan niet op huisbezoek gaan, al dan niet informatie gebruiken die vooraf beschikbaar is vanuit eerdere hulpverlening, al dan niet werken naar een contactherstel en verblijfsregeling zoals opgelegd in het vonnis van de rechter en eerder afwachtend optreden of juist daadkrachtig. Ook de vraag of hulpverlening al dan niet verplicht moet zijn en of het beter is de hulpverlening te laten uitvoeren door één hulpverlener versus door een team van hulpverleners en of het al dan niet zinnig is om samen te werken tussen organisaties. Er komt geen antwoord op deze prangende vragen. Vormen deze kwesties geen belangrijke kwesties voor verder onderzoek dat gericht is op een zinvolle schakel tussen praktijk en wetenschap?

In een laatste hoofdstuk vatten de auteurs de belangrijkste bevindingen samen en geven ze handvatten voor hulpverlening en suggesties voor beleidsmakers. Er worden vier inzichten geformuleerd op gebied van contactbreuk: het gaat over een kleine groep ouders en kinderen, het komt voor in eerder moeilijke gezins- en scheidingscontexten, elkaar fysiek niet zien betekent niet dat de emotionele band doorgeknipt wordt en een contactbreuk zit ingebed in het ruimere verhaal van een familiaal netwerk. De auteurs stellen zelf een hulpverleningsaanpak voor waarbij ze de gangbare aanpak hernemen met vier fasen zoals eerder door hulpverleners beschreven. Op dit punt gekomen kan ik de redenering van de auteurs niet meer volgen. Ik krijg dit niet gerijmd met wat vooraf ging: gaven ouders in de bevraging naar werkzame factoren in hulpverlening niet duidelijk aan dat ze zich niet geholpen voelden met de gangbare hulpverleningsaanpak? Dat de auteurs deze aanpak dan toch weer voorstellen, sterkt mijn aanvoelen van hoezeer men op hulpverleningsvlak met de handen in het haar zit en er nood is aan een alternatieve aanpak. Dit is nu precies de drijfveer geweest voor mij om in de pen te kruipen en een boek te schrijven over wat hulpverleners nodig hebben om met deze ingewikkelde

problematiek te werken (Cottyn, 2021). Ik ben enthousiast over het voorliggende onderzoeksboek omdat het zo goed aansluit bij precies die pijnpunten, en hiaten en dilemma's blootlegt van ouders, kinderen en hulpverleners waarop ik antwoorden gezocht heb. Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat het bij contactbreuk om een zeer ingewikkelde materie gaat.

Omdat het een onderzoeksboek betreft, neemt statistische analyse ruim plaats in en worden inhoudelijke feiten naast elkaar beschreven. De lezer krijgt dan ook veel informatie te verwerken die verschillende richtingen uitgaat en dat kan verwarrend werken. Tijdens het lezen bekwam mij geregeld de nood om het perspectief te verschuiven van bezig zijn met inhoudelijke feiten en kwantitatieve gegevens naar bezig zijn met effecten en betekenissen. Het onderzoek laat zien dat elke actor zijn of haar eigen verhaal en waarheid heeft. Een ouder en kind die elkaar niet meer zien, kan veel betekenissen hebben en met veel gebeurtenissen te maken hebben. Het boek staat voor een pleidooi om rekening te houden met gevarieerde contexten en betekenissen en om een contactbreuk niet automatisch te problematiseren. Daarin is het boek geslaagd. Maar niet in het steunen van hulpverleners in de aanpak van deze problematiek. De grote vraag die in de lucht blijft hangen is hoe je als hulpverlener met die complexiteit omgaat. Het rekening houden met de gelaagde context van vele verschillende perspectieven kan maken dat een hulpverlener zich verliest in een teveel aan informatie en meer van hetzelfde doet. Tot slot moet ik bekenen dat ik door vele jaren gepokt en gemazeld in het werken met complexe scheiding een erg scherpe recensent ben voor dit boek. Op mijn beurt ben ik benieuwd naar wat kritische lezers vinden van de hulpverleningsaanpak van complexe scheiding en contactbreuk die ik voostel.

Cottyn, L. (2021). *Complexe scheiding: uit de maalstroom van conflict. Een systemische gids voor hulpverleners*. Interactie-Academie.